

Quixote”, his poem “Cervantes”, correspondence of Ye. Sverstiuk and Yu. Lutsk. It is ascertained that in Ye. Sverstiuk’s works Don Quixote (and his creator) represents primarily the freedom, honor, humanity. At the same time Don Quixote symbolizes the indomitable spirit of the Sixties generation and dissent in a totalitarian system. In addition, Ye. Sverstiuk nationalizes Don Quixote. His Don Quixote is the personification of national-patriotic impulses in the coordinates of imperial ideology. Don Quixote embodies youth ful maximalism and enthusiasm. Through the prism of image of Cervantes Ye. Sverstiuk reveals the interaction between reality / life and art / illusion. Opportunely he violates existential problems – the meaning of life, awareness of man’s purpose, finding his “I”.

Key words: Cervantes, Don Quixote, the eternal image, myth, Don Quixote as embodiment of ethical values, Don Quixote as dissent, conflict “reality / actuality – illusion / art.”

Стаття надійшла до редакції 15.03.2016 р.

УДК 821.161.2.09

Людмила Жванія

АКСІОЛОГІЧНА ОСНОВА ПУБЛІЦИСТИКИ Є. СВЕРСТЮКА ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ СОЦІУМУ

У статті розглядаються світоглядні константи публіциста, письменника-дисидента Євгена Сверстюка, визначальним серед яких постають концепти свобода, гідність, добро, істина. Зазначені світоглядні універсалиї постають духовними орієнтирами в суспільному дискурсі, забезпечують морально-етичне та філософське підґрунтя для розбудови демократичного суспільства. У роботі доводиться теза про те що, світоглядна публіцистика Є. Сверстюка, актуалізуючи етичний потенціал християнської філософії, а також ідеалістичної філософії Канта, постає важливим чинником впливу на формування аксіологічної парадигми українського соціуму.

Ключові слова: свобода, гідність, добро, істина, цінності, Сверстюк.

Публіцистика Є. Сверстюка, як особливий соціокультурний феномен охоплює різні сфери: журналістики, літератури, філософії, релігії та політики. Завдяки метааналізу суспільних процесів вона виступає не лише комунікативним каналом, а й прикладом філософсько-інтелектуального осягнення дійсності. Праці відомого літературознавця,

есеїста, учасника національного опору, філософа – зразок тієї публіцистики, яку Й. Лось визначив таким чином: «Публіцистика – словесна й візуальна сфери моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний засіб формування особистості, площина зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй, втілення їхньої культурної ідентичності» [12, с. 24].

Публіцистика Є. Сверстюка вербалізує визначальні загальнолюдські та національні світоглядні орієнтири, моделює комунікаційний процес, аналізує низку проблем: філософських, соціальних, моральних, духовних. Її мета – формування громадської думки, парадигми поведінки людини в суспільстві, дослідження суспільних пріоритетів. Як слушно зазначає Л. Василик, «саме завдяки такій публіцистиці – органічній, світоглядній, концептуальній – закладалися основи суспільно-духовних змін, формувалися найважливіші світоглядні коди національного буття, змінювався тоталітарний медіадискурс, зароджувався новий макротекст національної екзистенції» [4; 7].

Особливістю світоглядної публіцистики Є. Сверстюка є її макротекстуальна та аксіологічна природа. У своїх публіцистичних виступах письменник, звертаючись до особистості, обстоює універсальні вартості: свободи, істини, краси й добра, честі та гідності, формуючи таким чином дискурс позачасових цінностей. Високий інтелектуально-полемічний рівень публіцистики Є. Сверстюка забезпечується здатністю автора бачити проблемне явище широко – на синхронному й діахронному рівнях та осмислювати в метафоричній і метафізичній площинах.

Сьогодні звернення до публіцистики Є.Сверстюка набуває особливої актуальності. Оскільки її завдання – формувати суспільну свідомість та сприяти суспільній консолідації на основі християнських морально-етичних засад, трансформації соціуму в єдине ціле. Вважаємо актуальним осмислення найважливіших світоглядних констант публіциста, оскільки Євген Сверстюк був «однією з найпомітніших постатей доби шістдесятників», одним з її «творців і символів» [16, с. 6], отожд його світобачення, система цінностей, його творчість великою мірою виражають ідеали цієї культурної епохи. Таке дослідження актуальне також у контексті мас-медійних реалій, позначених тенденціями «духовного вакууму», релятивності й дискурсивності багатьох загальнолюдських цінностей. З такого погляду світоглядна

публіцистика Є. Сверстюка, вважаємо, заслуговує на окреме прочитання, особливо, зважаючи на відсутність помітних праць, які б розкривали оригінальний характер цієї публіцистики.

Слід зазначити, що існує кілька досліджень, у полі зору яких опиняється публіцистичний текст Є. Сверстюка як вираження світогляду автора, його системи цінностей, проте ці праці висвітлюють проблему частково. Зокрема, у монографії Т. Хоменко «Проповідництво і сучасна публіцистика» осмислюється морально-етична публіцистика Є. Сверстюка та інших авторів, аналізується сенсоповнення в його творчості таких ціннісних понять, як *любов, добро, відповідальність, добродійність* [24]. Л. Василик у праці «Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності» розглядає творчість Є. Сверстюка як представника української світоглядної публіцистики. Дослідниця вивчає інтерпретацію письменником концептів *Україна, свобода, Бог, душа, пам'ять* [4]. Л. Лисенко веде мову про концепт *істина*, що постає «сконцентрованою ідеєю, крізь призму котрої формується телеологія публіцистичного дискурсу Євгена Сверстюка й загалом модус його світопізнання» [11, с. 36].

Як бачимо, у зазначених працях автори звертаються до публіцистики Є. Сверстюка в контексті розв'язання інших наукових проблем.

Отже, мета нашої роботи – виділити найбільш важливі концепти в публіцистиці Є. Сверстюка, простежити розгортання їхньої дискурсивності в плані вираження світоглядної настанови автора, його ціннісних орієнтирів, а також визначити, яким чином аксіологічна основа публіцистики дисидента впливає на формування ціннісної парадигми українського соціуму.

На думку Р. Барта, кожна історична епоха чи особа має свій семний код, пов'язаний з ідеологією, риторикою, свою символічну глибину. Такими кодами, що становлять сутність світогляду Є. Сверстюка, зумовлюють характер його світосприймання, на нашу думку, є концепти *свобода, гідність, добро, істина*. Саме ці концепти сформували національно-духовну парадигму у світогляді публіциста. Вони окреслюють та визначають його тексти як такі, що володіють певною системою духовних кодів – основних засадничих цінностей.

У нашому дослідженні цінність – поняття, що позначає міру значимості того або того явища людського буття в публіцистичній творчості Є. Сверстюка й одночасно саме це явище. Цінність володіє

якісною характеристикою, оскільки вказує на ступінь наближення до ідеалів добра, свободи, краси, істини.

Аксіологічний аспект вивчення публіцистики Є. Сверстюка передбачає дослідження ціннісних парадигм та ідеалів самого автора. Таким ідеалом, найбільшою цінністю, на нашу думку, для Є. Сверстюка є ідеал свободи. Це споріднює його світоглядну позицію із Кантом, у якого передумовою аксіології стало відокремлення реальності від ідеалу. За І. Кантом, цінність існує як властивість людського розуму і як міра людяності та свободи. У «Критиці здатності судження» йдеться про те, що «Вище благо» як кінцева мета людського існування і світу «можливе через свободу». Тому «добру волю», що є виявом свободи, І. Кант визначає як умову абсолютної цінності людського буття: «Добра воля є тим, лише за посередництвом чого існування людини може мати абсолютну цінність і за відношенням до чого існування світу може мати кінцеву мету» [8, с. 477]. Свобода, що реалізується в акті «доброї волі» як акті вільного свідомого вибору добра – це ідеал, який утілюється і у філософії І. Канта, і в публіцистичній творчості Є. Сверстюка. Проблему вибору в публіцистиці Є. Сверстюка розглядаємо, наголошуючи на тому, що момент вільного вибору постає чинником аксіології, оскільки вказує на міру свободи людини, а також і міру її наближення до ідеалу.

Проблема свободи широка та багатоаспектна. Не існує єдиного визначення поняття свободи. Найзагальніше з них: свобода – це «здатність людини вільно визначати підстави своїх дій і відповідно реалізовувати себе» [20, с. 569]; у ширшому розумінні свобода – це «особливий спосіб детермінації духовної реальності» [19, с. 570]. Атрибутивними ознаками свободи як духовного феномену є вибір і відповідальність.

Свобода волі як можливість внутрішнього самовизначення особистості в плані чинити добро чи зло – одна із фундаментальних властивостей людської природи. Моральний аспект вибору передбачає відповідальність людини, а це можливо лише за умови усвідомленого вибору, здійсненого особистістю. Звідси, у реалізації принципу свободи волі в людині поєднуються духовний та раціоналістичний первні. Про це у «Філософічних листах» веде мову російський філософ П. Чаадаєв, зауважуючи, зокрема, що «велике питання про свободу волі, яким би заплутаним воно не було, не ставило б утруднень,

якби вмiли проникатися iдеєю, що природа iстоти, надiленої розумом, полягає лише у свiдомостi» [25, с. 374].

Як вiдомо, свобода належить до однієї з основних фiлософських категорiй, що характеризують сутнiсть людини та її iснування, саме тому I. Кант присвятив їй чи не найбільше уваги, тому, очевидно, мав слухнiсть М. Бердяєв, стверджуючи, що «фiлософiя Канта є фiлософiя свободи» [3, с. 53]. На думку I. Канта, слiд розцiнювати свободу як незалежнiсть вiд закону природної причинности. У «Критицi чистого розуму» фiлософ, зокрема, зауважує: «Свобода в практичному сенсi є незалежнiсть волi вiд примусу iмпульсами чуттєвостi» [7; 344]. Це лише один аспект сприйняття явища, розумiння його як «свободи вiд...», однак фiлософ забезпечує сприйняття свободи як бiльшою мiрою конструктивного чинника: «Законодавство чистого i, як чистого, практичного розуму є свобода в позитивному сенсi» [7, с. 351]. Таким чином, «свобода для...» визначається, згiдно з I. Кантом, як добровiльне пiдпорядкування моральному закону, що квалiфiкується як «категоричний iмператив». Це – етичний аспект свободи; урахування цього аспекту дає змогу сприймати її як добру волю. Таким чином I. Кант пов'язує свободу зi сферою природи вибору необхідности, джерелом якої є воля. Цей вибiр вiдбувається в межах морального закону, тобто розум обирає, що є добром, а що – злом [9, с. 379–386].

У розв'язаннi проблеми свободи Є. Сверстюку близькi iдеї I. Канта, який, як нагадує нам публiцист, «ставить людину як мету, а не засiб для якихось цiлей... розробляє найвищi засади безкорисливостi... утверджує обов'язок як стрижневу основу становлення особи» [16, с. 98]. Письменник убачає шлях до свободи у внутрiшньому звiльненнi людини, її вдосконаленнi, що стає можливим лише за умови здiйснення нею вiльного вибору. Є. Сверстюк наголошує: «Свобода вибору в нас є. ... З'являється, коли це стає необхідним. У такий момент людина виконує свiй людський обов'язок» [16, с. 60]. Проте не кожному вистачає «сил i характеру у свiтi детермiнiзму ... пiднятися до “свобiдної волi”». Публiцист чiтко формулює важливу проблему сучасної людини: вiдсутнiсть внутрiшнього прагнення до свободи та вказує на її головну причину – втрату духовних джерел: «...нiщо не вiдкриває нашому сучасному технократовi щiлини в духовний свiт» [16, с. 59].

Мiркуючи над природою людини, Є. Сверстюк зазначає, що I. Кант у роздумах «Про свiвiснування принципу доброго зi злим» або «Про первiсне зло...» «спирався на iсторичнi факти... вияви жорстокої

сваволі людини... Він покладався лише на цивілізуючу роллю поступу, який стимулюватиме її до боротьби з собою проти спокус і вести-ме до вдосконалення» [16, с. 44]. Вважаючи людину «зіпсутою не в основі», письменник, подібно до І. Канта, констатує наявність у її внутрішній природі «доброї волі», на яку «покладались усі мислителі», що прагнули до «вироблення інституцій, які зміцнюють добру волю людини» [16, с. 44].

Концепт *свобода* в публіцистичному дискурсі Є. Сверстюка вміщує в собі два основних значення: зовнішня та внутрішня свобода людини.

Письменник послідовно виявляє свою позицію щодо проблеми реалізації зовнішньої свободи як можливості вільного буття народу, свободи соціальної та національної. Для нього очевидна необхідність побудови громадянського суспільства, яке мислиться як спільнота вільних людей, лише «вільна людина» здатна «створити громадську думку, а громадська думка ... визначати дії уряду» [16, с. 45]. У публіцистичних виступах Є. Сверстюк наголошує на необхідності демократичних засад у взаємовідносинах держави та громадянського суспільства. Останнє для письменника вбачається у вигляді соціального та культурного простору, заснованого на християнських ідеалах любові й добра, у якому взаємодіють вільні особистості, здатні здійснювати індивідуальний вибір.

На думку Є. Сверстюка, важливим чинником, який уможливило розвиток громадянського суспільства в Україні, постає історичне прагнення нашого народу до свободи від будь-якого зовнішнього поневолення: «Україна зовсім несподівано для Росії в 1917 році вголос заявила про ... волю до національної незалежності» [16, с. 730] і знову в 1991 році Кремль, як зауважує публіцист, «був шокований референдумом ... – та сама воля до національної незалежності» [16, с. 730]. Письменник указує на глибинну причину прагнення українського народу до самоствердження: «Вільний дух України йде від релігійності народу. За всіх форм покріпачення й недолі народ стає під захист Божий і зберігає таким чином свою духову свободу» [16, с. 731].

Для Є. Сверстюка соціальна й національна свобода – це неодмінна умова не лише повноцінного життя та розвитку всього народу, а й особистого щастя кожної людини. В основі зовнішньої свободи лежить потреба свободи для самореалізації людини, тобто тієї свободи, котру не обмежує ув'язнення. Зовнішня свобода – природна і

неодмінна умова становлення, реалізації та утвердження внутрішньої. Адже практична реалізація внутрішньої свободи особистості здійснюється завдяки об'єктивній можливості, тобто зовнішній свободі. Зовнішня свобода – це не сваволя, а свобода слова, віри, поглядів та переконань, свобода від тиску, від примусу й заборон, від грубої сили, погроз і переслідування. За Є. Сверстюком, досягнення такої свободи можливе за допомогою цивілізаційного поступу: через «вироблення мудрих і твердих законів», плекання «великих святинь», «вироблення інституцій», які «зміцнюють добру волю людини» [16, с. 44], проте публіцист не відкидає й революційного шляху, наголошуючи на його позитивних аспектах: «Революція все ж таки покликана усунути зігнилі й фіктивні підпори, хисткі й потоптані закони, усунути здичавілих від сваволі й безвідповідальності людей, нагромадження кривд і беззаконня – для того, щоб збудувати справжні міцні опори для відродження людини – для прищеплення їй ідеалів добра і справедливості, для полегшення вибору її свободної волі» [16, с. 44].

Визначаючи внутрішню свободу як психологічну скерованість людини, її воління, можемо вести мову про вільний вибір людини у здійсненні добра чи зла, що є обов'язковою умовою реалізації внутрішньої, духовної свободи. Духовна свобода переводить ідею «звільнення» в духовно-моральний план, відкриває в душі людини простір вільного вибору. Це діалектична єдність моральної необхідності та суб'єктивної добровільності поведінки як здатність людини мати владу над своїми вчинками. Свобода волі – сутнісна властивість людини, і такою ж сутнісною й співмірною масштабам цієї свободи є відповідальність.

Визначаємо як основоположну, у Сверстюковому розумінні духовної свободи, – ідею християнської любові до ближнього: «Спаситель відкрив людству любов, мир і свободу, рівність для всіх і братерство народів – нові цілі». Глибоке осягнення Є. Сверстюком поняття свободи сформувалося на основі найавторитетнішого для письменника джерела – Святого Письма. Для нього, як для християнина, духовна свобода – це найвищий вимір свободи, в основі якої – усвідомлення людиною свого високого призначення, ідея милосердя, всепрощення, любові до ближнього та здатність до самопожертви. Адже «свобода в своїй найглибшій суті – це саме духовна свобода, тобто свобода духу, а не тіла й не душі» [6, с. 182]. На переконання публіциста, духовна свобода особистості ґрунтується на вірі в Бога.

Віруючи в Господа, людина створює свій реальний життєвий центр і будує, виходячи з нього, свою душу, завдяки цьому вона сама стає живою духовною єдністю, набуває зрілого й вивершеного духовного характеру. На цьому шляху людина здобуває головну ціль свого життя, адже, попри все, їй дано можливість вибудувати духовну свободу всередині самої себе. Духовна свобода допомагає людині знайти силу здолати будь-які труднощі, випробування й сягнути справжніх висот духу.

Духовно вільна людина, за Є. Сверстюком, це людина позбавлена страху, на противагу «вдоволеним рабам», що несуть «кару невольницького життя, так і не зважившись ні разу в житті бути вільним» [16, с. 23]. Письменник із боєм характеризує тип пострадянської людини як саме такого раба, порівнюючи ситуацію, у якій вона опинилася після «падіння тюрми», з образом пташки, «випущеної з клітки і вже не здатної летіти на волю» [16, с. 728]. Є. Сверстюк констатує: «уявлення про те, що людина з соцтабору виходить на поле вільного вибору, виявилось ілюзорним», адже тоталітарний режим спромігся виховати «тип нової людини», що звикла «лише слухатись», а тому «не знає на що їй ужити ту свободу» [16, с. 728]. Страх, у якому жила особа, є, на думку публіциста, тим чинником, що ослаблює її моральні сили, «активізує низькі інстинкти на шлях пристосування до чужої волі» [16, с. 151]. Упродовж десятиліть радянська влада цілеспрямовано винищувала «духовні основи життя», що завжди були тією «опорою людини», без якої вона «раптом стає піддатливою і цілком залежною від впливів. Вона боїться свободи й уникає свободи вибору» [16, с. 732]. Письменник дошукується глибинних причин такого духовного рабства та віднаходить їх у негачії християнських ідей, які «в інтерпретації рабів проходять по вузькій грані самозаперечення» [16, с. 245].

Людина, вихована тоталітарною системою, відчуває себе лише частиною загалу, маси. Основою її свідомості постає принцип колективізму, їй не потрібна індивідуальна свобода, яка вимагає особистої відповідальності. Ідеології, у якій ідеалізується безлика маса («У нас є ілюзія справжності і величі, коли це пов'язано з масами» [17, с. 176], Є. Сверстюк протиставляє «персоналістичний принцип християнства», що постає «релігією не для мас», ученням «для окремої людини» [17, с. 176]. Християнство постулює цінність особистості, адже «образ і подобу Божу несе в собі одна людина. Саме її

створив Бог – особу, а не масу» [17, с. 176]. Публіцист веде мову про особливі місце та роль особистості: «Особа – найвища цінність, порівняно з усіма земними цінностями. Бо особистість є відображенням Особи Христа... На ній тримається громадянське суспільство» [17, с. 238]. Ці ідеї мислителя засновані на принципах християнської антропології, базовим постулатом якої постає уявлення про Богоподібність людини. Звідси поняття про Божественну природу людської гідності, – характеристики, безумовно, притаманної кожній людині.

Як переконаємось, для Євгена Сверстюка ця категорія етики має особливе значення. У його публіцистичних виступах гідність корелюється з такими поняттями, як свобода, самоповага, діяльність в ім'я Блага. Вона передбачає потребу й обов'язок постійного духовного вдосконалення.

Гуманістичний образ гідності, що відповідає уявленню про вище призначення людини, про її особливе місце у світі, зароджується вже в античності: у працях Арістотеля, Епікура, у стоїків. Ю. Хабермас зазначає: «У ті часи *dignitas humana* пояснювалася з онтологічно окресленого положення людини в космосі, з особливого рангу, який людина отримала завдяки родовим якостям, що відрізняли її як істоту, обдаровану розумом і рефлексією, від “нижчих” живих істот» [23, с. 73].

По-новому підходить до висвітлення цієї теми І. Кант. У його філософії гідність кожної особистості зумовлена визнанням її як суб'єкта законодавчої волі. Ведучи мову про автономію моралі як джерело людської гідності, І. Кант стверджує, що принципи моралі походять з природи розумної волі людини, котра здатна утримуватися від дій, які спираються на принцип, що не може бути стати загальноприйнятим без внутрішньої суперечності. Моральні принципи не можуть походити ні від прагнення до особистих переваг, ані від почуттів, метафізичних розумувань чи релігії. «Автономія є, таким чином, основа гідності людини і всякого розумного ества», – зауважує філософ [10].

Для Є. Сверстюка гідність постає абсолютною цінністю: «Мабуть, замах на моє життя мене так не вразив би, як замах на честь і гідність» [15, с. 338]. Гострота сприйняття найменшої можливості образи власної гідності, що відчувається в словах письменника, дає змогу говорити мову про духовну свободу як визначальну характеристику внутрішнього світу цієї особистості. Адже лише вільні духом люди сприймають свій життєвий шлях як «поле честі», висхідний рух у

якому можливий лише за умови постійного відстоювання власних принципів: «Життя, на жаль, побудоване так, що правила чести треба щоразу підтверджувати, інакше вони забуваються...» [17, с. 8]. Євген Сверстюк виокремлює «поле чести» як певний простір свободи духу, перебування в якому потребує високих моральних якостей, навіть жертвності: «пріоритети духовні, національні, громадські, моральні стають твоїми особистими. І люди на тому полі – твоїми братами» [15, с. 344]. «Поле чести» – це той простір, у якому акумулюється енергія справжньої еліти, що здатна змінити законсервований у релятивізмі та споживацькій ідеології світ українського соціуму: «На полі чести не треба сміливих крикунів, там потрібні умілі люди, що дають приклад гідності – з дотриманням моралі і закону – на грані дозволеного. Це добра платформа для суспільної еволюції» [17, с. 23]. Справжня еліта, за Є. Сверстюком, – це люди, свідомі свого вибору, високі духом, готові на самопожертву. Саме про таких веде мову публіцист: «Духовна свобода і власний Кодекс чести зобов'язує, але й рятує. Зобов'язує і обтяжує в тому розумінні, що за це треба платити найвищу ціну» [17, с. 24]. Такі люди у всі часи в меншості, але вони і є тією «сіллю землі», про яку йдеться в Євангелії. На них покладено особливу місію – прикладом власного життя підносити рівень духовності суспільства, його моралі.

Євген Сверстюк вважає інтелігенцію тією соціальною групою, що здатна виконувати місійну роль еліти в українському суспільстві: «Інтелігенція... покликана захищати принципи і вищі вартості, представляти національні інтереси. Вона переймає естафету етичного ідеалізму і стоїть у вічній опозиції до самовдоволеної бюрократії, чії вартості розмінні й минуці. Вона усім єством обстоює та підносить ті вартості, за які платять життям» [17, с. 41]. Саме інтелігенція, за Є. Сверстюком, повинна плекати національну честь і гідність. Проте, як наголошує письменник, на це спромоглася лише незначна її частина – люди, вільні духом, здатні офірувати своєю свободою і життям: «Національна гідність і честь культивувалися тільки в тюрмах і концлагерях, де утримувано під наглядом тих, хто честь і свободу ставив понад життя» [17, с. 30].

Одним із цих «вільних духом» був сам Євген Сверстюк – критик і публіцист, який ніколи не писав того, у що не вірив; дисидент, який відкрито протиставив себе системі; особистість, для якої честь і гідність були не просто словами, вони плекались як особливе ставлення

до себе й до людей, підтверджувались учинками й постійно відстоювались. Письменник публічно, у ситуації несвободи (в «останньому слові» під час суду над ним), заявляє про своє життєве кредо: «Щастя спізнати суворість і вагу великих слів – правда, честь, обов'язок – слів, що становлять морально-етичні підвалини, суть мого світогляду. Честь, що оплачується кров'ю, гідність, що є передумовою життя, істина, до якої йдуть із безстрашністю дослідника – без гарантії повернутися» [15, с. 231]. Є. Сверстюк, подібно до Сократа, Сковороди, «забезпечує життям» [15, с. 330] власну позицію. Своє призначення публіцист убачав у тому, щоб «заповнювати вакуум культури, особливо релігійної культури, ... вести щоденну просвітницьку роботу, ... пробуджувати гідність, зберігати гідність і називати явища навколишнього життя своїми іменами» [17, с. 480].

За Є. Сверстюком, здатність робити вільний вибір корелює зі здатністю людини до розбудови такого суспільного простору, найбільшою цінністю якого стане свобода та її неодмінний атрибут – відповідальність. Публіцист услід за І. Кантом нагадує про неможливість свободи без морального закону. Духовно вільна особистість не тільки тим відрізняється від раба, що здатна чинити вільний вибір, а передусім тим, що її вибір визначається моральним імперативом, вона обирає добро заради самого добра.

У християнстві центром світобудови постає не людина, а Бог. Світ, у якому наявний моральний абсолют – Бог, передбачає чіткий поділ між добром і злом, неможливість переходу одного в друге, іншими словами, у такому світі добро і зло як аксіологічні категорії не можуть бути відносними. Саме тому для Є. Сверстюка, найвищим принципом світогляду якого є християнська етика, постає неприйнятним «сучасний релятивізм секуляризованої спільноти» [24, с. 35]. Для нього основним значенням концепту «добро» є його християнське потрактування – це найвища, абсолютна вселюдська цінність, причетність до якої наповнює життя людини сенсом, воно стає самоцінним, а не слугує засобом для досягнення інших цілей. «Релігійна людина живе за цими законами любови і добра, які філософ Кант раціоналістичною мовою назвав моральними максимами і законом категоричного імперативу» [24, с. 38]. Оскільки «Божественне добро є дійсним абсолютним світовим початком» [5, с. 246], тим Абсолютом, до якого, за твердженням Є. Сверстюка, «за своєю суттю... вічно тягнеться» [17, с. 72] людина, тому для нього Добро ніколи не може бути

відносним, воно за будь-яких умов не може переходити у зло і навпаки: «Світ Божий і світ Сатани так само не сполучні, як добро і зло» [16, с. 721], проте «часом їх розмежовує тонка грань. Зло часто підробляється і надягає личину добра» [16, с. 721]. Бінарна опозиція добро-зло лейтмотивом проходить крізь увесь масив публіцистики Є. Сверстюка. Актуалізуючи у своїх текстах концепт «зло», автор увиразнює значення антиномічного концепту. Зло, за Є. Сверстюком – це все те негативне, що протистоїть буттю, спотворює його. Воно є результатом помилкових чи гріховних рішень людини, вільної у своєму виборі. Людство, яке визнало головними цінностями матеріальні, отримало, за словами Є. Сверстюка, «світ темний, без Бога» [16, с. 725]. Митець із болем констатує: «XX ст. явило нам небачений досі безбожний світ, який відвернувся від добра й любови» [17, с. 91].

У публіцистичному дискурсі письменника зло персоніфікується і протиставляється Абсолютному Добру: «... диявол ставить на перше місце ситість – хліб. І Христос нагадує вищі цінності “Не хлібом єдиним живе людина, а кожним словом Божим”» [16, с. 721]. Як відомо, на відміну від добра, зло не має субстанціонального характеру, оскільки «немає нікого, хто робив би зло заради його самого, але всі творять його заради вигоди або задоволення, або честі, або чогось подібного» [2, с. 359] Таким чином, «перед людиною стоїть завдання кінцевого вибору не між абсолютами добра і зла, а між добром, яке потенційно абсолютне, тяжіє до Бога, і злом, котре завжди відносне» [5, с. 246]. Характеризуючи епоху тоталітаризму, це відносне зло, Є. Сверстюк виразно об’єктивує в біблійному образі антихриста: «... на історичну сцену вийшов антихрист... свою абсолютну владу над людиною освятив її кров’ю. І в комуністичному і в фашистському варіантах він протиставив ученню любови – принцип сили, ненависти, утилітаризму» [17, с. 158]. Диявольська здатність перекручувати й знецінювати послугувала ідеології комунізму, апологети якої, за словами Є. Сверстюка, «своїм змістом ... наповнили усі великі слова: правда, добро, краса, воля, мир, демократія, навіть любов і совість!» [17, с. 85].

На противагу християнським заповідям, як стверджує публіцист, сучасний секуляризований світ керується «трьома принципами»: «Принцип утилітарний, зворотний до християнського принципу безкорисного служіння. Принцип сили, зворотний до постулату свободної волі. Принцип негативний, зворотний до принципу любови. Усі вони

грубо матеріалістичні, антихристиянські» [17, с. 85]. Є. Сверстюк духовним оком бачить стан сучасного людства як сцену театру, на якій «слабеньким силам добра» протистоять «трое дужих», і застерігає сучасників від легковажного сприйняття сил зла: «Ми звикли посміхатись із кумедного чорта з рогами і хвостом. Але на сцені він пристойний, як Чичиков, тільки внутрішньо зліший і жорстокіший... Облуда, лжа, напівправа, лукавство – то його личина... Він шукає слабкостей половинчастої людини і накидає їй половинчасті ролі. Слабкість людей – то його сила. Його великим досягненням є легалізація своєї присутності. Навчити нас посміхатися із забобонної віри в чорта, якого «насправді нема», і ослабити наш духовний опір. ... І мова майже культурна, і ідеали майже справжні, і дорога полегшена. Одна його властивість – він позбавлений творчої сили і може тільки пародіювати Творця» [16, с. 735].

На противагу реальному світові, у якому панує зло, ідеалом у публіцистиці Є. Сверстюка постає світ, у якому добро є абсолютною цінністю, утіленою в любові, свободі, правді, красі. Це світ, в «основу будови» якого буде покладено «Закон і право людини на землі, дарованій їй Богом. Закон, що гарантує Божий дар свободної волі, свободи вибору за велінням сумління і серця» [17, с. 371]. Публіцист не просто вірить у кращі перспективи розвитку суспільства («Від епохи “валового продукту” ми переходимо в епоху якості, в якій світиться людина Божою подобою і моральною силою» [17, с. 102] – у своїх публіцистичних виступах він наголошує на необхідності кожної людини «своїм діянням... змінювати моральний клімат у суспільстві» [16, с. 725]. Тільки таким чином можливо побудувати вільне громадянське суспільство, засноване на засадах права, відповідальності й свободи.

Шлях до свободи, за Є. Сверстюком, – це шлях хоробрих і сильних духом, здатних «прийняти істину: дорога до Бога висхідна, вона вкрита терням» [16, с. 245], проте вона завжди відкрита. Для того щоб стати вільним, наголошує публіцист, необхідно обрати «дорогу Бога твого – і вже перестаєш бути рабом своїх слабкостей, стаєш вільним – актом свободної волі вибираєш з усіх можливих – потрібні й гідні кроки до самоствердження... Заборони стають принципами» [16, с. 97].

Основою та неодмінною умовою існування свободи й моральності людини в публіцистичному дискурсі Є. Сверстюка постає

Істина. Прагнення осягнути істину – суто людська властивість, безпосередньо пов'язана з принципом вияву свободи волі, а також із реалізацією акту вільного вибору. Адже істину не можна отримати як певне знання, оскільки ніхто не звільнить людину від «необхідності страждати, любити, ненавидіти і тільки із випробувань виносити якусь істину» [13, с. 148].

Людство у всі часи здійснює послідовний і напружений пошук істини, прагне пізнати її суть. У підході до розуміння істини історично склалося два аспекти: онтологічний і гносеологічний. У гносеології істина належить до особливої властивості знання. Загально-визнаною в теорії пізнання є класична концепція, згідно з якою істина розуміється як відповідність між знаннями і дійсністю. Ця концепція започаткована ще Арістотелем і розвивається у схоластичній філософії, зокрема у Фоми Аквінського, який визначає істину як інтенціональне погодження інтелекту з реальною річчю або відповідність їй.

Онтологічне розуміння істини, належачи до найбільш давніх, кваліфікує істину як незалежну від суб'єкта реальність, як саме буття, суще. Таке потрактування цього поняття закодоване вже в етимології слова: в українській мові слово істина, як і його відповідники в інших слов'янських мовах (наприклад, у російській, болгарській – *истина*), походить від старослов'янського *исть*, *истовь* – «істинний, суцільний» [18, с. 144]. П. Флоренський звернув увагу, що в основі слова «істина» лежить древній санскритський корінь *es-*, що буквально перекладається як «бути», «існувати» [21, с. 16]. Грецькою «істина» – *ἀλήθεια*, що в буквальному перекладі означає «непотаємне», «відкрите». Про це говорив М. Гайдеггер, аналізуючи притчу Платона про печеру. Він розкрив сутність онтологічного розуміння істини як непотаємного, істинного буття [22, с. 261]. За Гайдеггером, «істина» означає відкритість буття, те, що є, суще, відкрите, не приховане, не утаєне від людини.

Чуттєвий світ, у якому не існує істини й добра, є для Платона несправжнім, хибним світом, тому він констатує у своїй теорії існування справжнього, ідеального світу, що протистоїть звичайному не тільки як абстрактне – конкретному, сутність – явищу, оригінал – копії, але і як добро – злу. Звідси ідеєю всіх ідей, найвищою ідеєю Платона виступає ідея добра як такого – джерела істини, краси й гармонії. Оскільки душа знає істину ще до народження, то знайти і пізнати її можна через пробудження в душі забутого знання. Це

можливо лише за умови, коли людина «буде мужньою і невтомною в пошуках: адже шукати й пізнавати – це якраз і означає пригадувати» [14, с. 81d]. Таким чином, за Платоном, істина віднаходиться у свідомості внаслідок певного активного пошуку, а з ним і певного вибору. Вона не формується тут і зараз, а поступово розкривається як така, що вже існувала до моменту розкриття, але до часу ніби невидима, прихована. Звідси головною проблемою стає можливість утілення абсолютної істинної ідеї в практичній поведінці людини, яка, володіючи такою ідеєю, досягає завдяки цьому «істинного» життя. Сприйняття істини за такого підходу визначається, як переконуємось, не як знання, а як перебування в істині, котру не лише осягають, а досягають її. На думку Платона, істинне знання не обмежується власне констатацією «істинно суцього». Насправді розкриття істини тісно пов'язане з прагненням її реалізації, освоєнням не тільки у свідомості, а й у певній спрямованості мислення, у «захопленні душі» цією істиною, у бажанні діяти заради неї.

В інтерпретації Є. Сверстюка концепт Істина вміщує низку значень, головним серед яких, відповідно до світоглядних переконань автора, постає розуміння Істини як утілення Трансцендентного, Абсолюту (згадаємо Євангеліє від Йоана: «Я є Шлях, Істина й Життя»). Не випадково публіцист нагадує нам: «Збентежена душа шукає... “Духа Істини, що Його світ прийняти не може, бо не бачить Його та не знає Його” (Йоан, XIV, 1). Тарас Шевченко поставив ці слова епіграфом до своєї комедії “Сон”. Їх можна поставити епіграфом до людської трагікомедії. А все ж таки на тлі ночі спалахують блискавки радісної зустрічі людей з Духом Істини. Хоч би як трагічно не складалась доля тих обранців Духа – вони в собі несуть сенс життя і його надію» [16, с. 154].

Біблійний архетип у сприйнятті Істини публіцистом уміщує ще один метафоричний смисл цього поняття. Істина – це шлях до Бога, до пізнання Суцього: «Краса є шлях і Добро є шлях до Істини, до Бога» [16, с. 151]. Таке розуміння цього концепту наближує світоглядну позицію митця до філософії Августина Блаженного, для якого суть істини розкривається через Слово Боже. Думка народжується з істинного знання про світ, здобутого внаслідок споглядання вічної істини. До вічних істин в Августина Блаженного належать: вічне благо, вічна краса, ідеальні форми першооснов суцього... і Сам Бог, «із якого все і в якому все» (Рим. 11:36). Вічні істини, за Августином, достовірні, самоочевидні, однакові для всіх людей, вони – ідеальні,

тому і ведуть та спрямовують розум людини в пізнанні суцього, так само вони ведуть і до Бога – джерела мудрості.

У публіцистичному дискурсі Є. Сверстюка семантичний ряд Істина, Абсолют, Шлях продовжується значенням «таємниче», «приховане», «те, що потребує зусиль для відкриття»: «Істина завжди прихована. Вона дорого дається» [16, с. 230]. Таке потрактування цього концепту наближує позицію автора до філософії екзистенціалізму. Зокрема, за М. Гайдеггером, істину потрібно «вивести із потаємності» [22, с. 255–276], із забуття, розкрити її таємницю, бо істина, як *aletheia* в давніх греків, має подвійний сенс – «не-сокрите», «непотаємне», але водночас таємниче, те, що потребує якогось особистого зусилля, дії для того, щоб стати відкритим. Для того, щоб увійти в «неподільний рух істини», потрібен «певний акт» [13, с. 148], зазначає М. Мамардашвілі, бо тільки те, що відкрите, пережите й зрозуміле особисто, належить до істини. Як переконуємось, письменник-дисидент наголошує: істина – це таємниця, яку кожен розгадує власним життям, упродовж усього свого життя. Людина не створює істини, проте для неї завжди відкрита можливість знайти, пізнати й перебувати в Істині. Єдине, що потрібно для того, щоб стати на шлях її пізнання, це здійснити свідомий вибір, на який здатна лише духовно вільна людина. Завдяки вільному волевиявленню, на переконання Є. Сверстюка, людина, прагнучи істини, здатна до вдосконалення, до творення себе на засадах істини. Цей вияв свободи волі дає змогу піднести людину до рівня творця, оскільки саме людина і творить світ свого внутрішнього «Я». Для духовно вільної особистості природним постає прагнення до розбудови зовнішнього суспільного простору на засадах Свободи, Добра, Істини.

Підсумовуючи, зазначимо, що концепти *свобода, гідність, добро, істина* відіграють конститутивну роль у світоглядній настанові та в публіцистичній творчості Є. Сверстюка. Зазначені світоглядні універсали формують цілісну концептосферу публіцистики письменника, визначають авторську аксіологічну парадигму. Зазначені концепти постають духовними орієнтирами в суспільному дискурсі, забезпечують морально-етичне та філософське підґрунтя для розбудови демократичного суспільства. Отже, світоглядна публіцистика Є. Сверстюка, актуалізуючи етичний потенціал християнської філософії, а також ідеалістичної філософії Канта, постає важливим чинником впливу на формування аксіологічної парадигми українського соціуму.

Список використаних джерел

1. Августин Аврелий. О Троице: в пятнадцати книгах против ариан / Аврелий Августин. – Краснодар : [б. и.], 2004. – 416 с.
2. Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х т. Т. 2 / Френсис Бэкон [сост., общая ред. и вступ. ст. Л. Л. Субботина]. – М. : Мысль, 1971. – 582 с.
3. Бердяев Н. А. Самопознание: опыт философской автобиографии / Н. А. Бердяев. – М. : Книга, 1991. – 433 с.
4. Василик Л. Є. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності : монографія / Л. Є. Василик.– Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010.– 416 с.
5. Гусейнов А. А. Г. Этика : Учебник. – М. : Гардарики, 2003. – 472 с.
6. Ильин И. А. Путь духовного обновления / И. А. Ильин // Ильин И. А. Почему мы верим в Россию. – М. : Эксмо, 2006. – 912 с.
7. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Кант И. Сочинения. В 6 т. Т. 3. – М. : Мысль, 1964. – 799 с. [72; 344].
8. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант // Кант И. Сочинения. В 6 т. – Т. 5. – М.: Мысль, 1966. – 564 с.
9. Кант И. Критика практического разума / И. Кант // Кант И. Сочинения. В 6 т. Т. 4, ч. I. – М. : Мысль, 1965. – 544 с [70; 379-386].
10. Кант И. Основы метафизики нравственности [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.philosophy.ru/library/kant/omn.html>
11. Лисенко Л. Публіцистика Євгена Сверстюка: пошук «істини» у ствердженні духовних цінностей / Л. Лисенко // Рідний край. – 2013. – № 1. – С. 36–39.
12. Лось Й. Д. Публіцистика й тенденції розвитку світу / Й. Лось. – Львів : ПАІС, 2008. – 376 с.
13. Мамардашвили М. Эстетика мышления / Мераб Мамардашвили. – М. : Москов. школа полит. исследований, 2000. – 416 с.
14. Платон. Протагор / Платон // Платон. Собрания починений. В 4-х т. Т. 1. – М. : Мысль, 1990. – 408 с.
15. На полі чести: У 2 кн. Кн. I. Невже то я / Є. Сверстюк. – Киев : ТОВ «Видавництво “Кліо”», 2015. – 368 с.
16. Сверстюк Є. На святі надій : вибране / Є. Сверстюк. – Київ : Наша віра, 1999. – 784 с.
17. Сверстюк Є. Не мир, а меч / Є. Сверстюк. – Луцьк : Терен, 2009. – 500 с.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – Москва : Прогресс, 1967. – Т. 2. – 671 с.
19. Філософський енциклопедичний словник. – Киев : Абрис, 2002. – С. 570–571.
20. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Є. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев [и др.]. – М. : Сов. энцикл., 1989. – С. 569–571.
21. Флоренский П. А. Столп и утверждение истины / П. А. Флоренский. – М. : Правда, 1990. – 490 с.
22. Хабермас Ю. Концепт человеческого достоинства и реалистическая утопия прав человека / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – М., 2012. – № 2. – С. 66–80.

23. Хайдеггер М. Учение Платона об истине / М. Хайдеггер // Историко-философский ежегодник. – М. : [б. и.], 1986, – С. 255–276.
24. Хоменко Т. М. Проповідництво і сучасна публіцистика: (на основі есеїстики Є. Сверстюка, М. Мариновича – Україна, І. Ортинського – Німеччина) / Тетяна Хоменко ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ПАІС, 2008. – 135 с.
25. Чаадаев П. Я. Полное собрание сочинений и избранные письма. Т. 1 / П. Я. Чаадаев. – М. : Наука, 1991. – 799 с.

References

1. AvgustinAvrelii. *O Troitse: v piatnadtciati knigakh protiv arian* [About the Trinity: fifteen books against the Arians]. Krasnodar, 2004, 416 p. (in Russian).
2. Bekon F. *Sochineniia*. [Compositions]. Moscow, 1971, vol.2, 582 p. (in Russian).
3. Berdiaev N. A. *Samopoznanie: Opyt filosofskoi avtobiografii* [Selfknowledge: The experience of philosophical autobiography]. Moscow, 1991, 433 p. (in Russian).
4. Vasylyk L. Ye. *Svitohliadna publitsystyka suchasnykh literaturno-khudozhnykh vydan: kontseptosfera natsionalnoi identychnosti* [The ideological publicism of contemporary literary editions: the conceptsphere of the national identity]. Chernivtsi, 2010, 410 p. (in Ukrainian).
5. Guseinov A. A., Apresian R. G. *Etika* [Moral philosophy]. Moscow, 2003, 472p. (in Russian).
6. Ilin I. A. *Put dukhovnogo obnovleniia* [The path of spiritual renewal]. Moscow, 2006, 912p. (in Russian).
7. Kant I. *Kritika chistogo razuma* [Critique of pure mind]. Moscow, 1964, 799 p. [72; 344] (in Russian).
8. Kant I. *Kritika sposobnosti suzhdeniia* [Critique of judgment]. Moscow, 1966, 564 p. (in Russian).
9. Kant I. *Kritika prakticheskogo razuma* [Critique of practical mind]. Moscow, 1965, 544 p. (in Russian).
10. Kant I. *Osnovy metafiziki npravstvennosti* [Foundations of the metaphysics of morals]. Access mode: <http://www.philosophy.ru/library/kant/omn.html>
11. Lysenko L. *Publitsystyka Yevhena Sverstiuka: poshuk "istyny" u stverdzhenni dukhovnykh tsinnosti* [Evgeny Sverstyuks publicism: the search for "truth" in the assertion of spiritual values]. 2013, pp. 36–39. (in Ukrainian).
12. Los Y. D. *Publitsystyka y tendentsii rozvytku svitu* [Journalism and the trends in the world]. Lviv, 376 p. (in Ukrainian).
13. Mamardashvili M. *Estetika myshleniia* [Aesthetics thoughts]. 2000, 416 p. (in Russian).
14. Platon. *Protagor* [Protagoras]. vol. 1, Moscow, 1990, 408 p. (in Russian).
15. Sverstiuk Ye. *Na polichesti: U 2 kn. – Kn.I: «Nevzhe to ya»* [On the field of honor]. Kiev, 2015, 368 p. (in Ukrainian).
16. Sverstiuk Ye. *Na sviati nadii: Vybrane* [At the festival of hope: Festival]. Kiev, 1999, 784 p. (in Ukrainian).
17. Sverstiuk Ye. *Ne myr, a mech* [Not peace, but a sword]. Lutsk, 2009, 500 p. (in Ukrainian).
18. Fasmer M. *Etimologicheskii slovar russkogo iazyka* [Etymological dictionary of the Russian language]. Moscow, 1967, vol. 2, 671 p. (in Russian).
19. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kiev, 2002, pp. 570–571 (in Ukrainian).

20. *Filosofskii entciklopedicheskii slovar* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Moscow, 1989, pp. 569–571 (in Russian).
21. Florenskii P. A. *Stolp i utverzhdienie istiny* [The pillar and ground of the truth]. Moscow, 1990, 490 p. (in Russian).
22. Khabermas Iu. *Kontsept chelovecheskogo dostoinstva i realisticheskaia utopiia prav cheloveka* [The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights]. Moscow, 2012, pp. 66-80 (in Russian).
23. Khaidegger M. *Uchenie Platona ob istine* [The Platos teaching about the truth]. Moscow, 1986, pp. 255–276 (in Russian).
24. Khomenko T. M. *Propovidnytstvo i suchasna publitsystyka: (na osnovi eseistyky Ye. Sverstiuka, M. Marynovycha – Ukraina, I. Ortynskoho – Nimechchyna)* [Preaching and modern journalism: (based on essay Is. Sverstyuk, M. Marinovich – Ukraine. I. Ortynska – Germany)]. Lviv, 2008, 135 p. (in Ukrainian).
25. Chaadaev P. Ia. *Polnoe sobranie sochinenii i izbrannye pisma* [Complete works and selected letters]. Moscow, 1991, vol.1, 799 p.

Людмила Жвания. Аксиологическая основа публицистики Е. Сверстюка как способ формирования ценностной парадигмы социума. Евгений Сверстюк был одним из самых заметных фигур эпохи шестидесятников, одним из ее творцов и символов, поэтому его мировоззрение, система ценностей, его творчество во многом является выражением идеалов этой культурной эпохи. В статье рассматриваются мировоззренческие константы публициста, писателя-диссидента Евгения Сверстюка, определяющими среди которых на наш взгляд являются концепты свобода, достоинство, добро, истина. Указанные мировоззренческие универсалии становятся духовными ориентирами в общественном дискурсе, обеспечивают морально-этическое и философское основание для развития демократического общества. В работе обосновывается тезис о том, что, мировоззренческая публицистика Е. Сверстюка, актуализируя этический потенциал христианской философии, а также идеалистической философии Канта, становится важным фактором влияния на формирование аксиологической парадигмы украинского социума.

Ключевые слова: свобода, достоинство, добро, истина, ценности, Сверстюк.

Lyudmila Zhvania. Axiological Principles Journalism Sverstyuk E. as a Way of Formation Values Paradigm of Society. Eugene Sverstyuk was one of the most prominent figures of the era of the sixties, one of its creators and characters, so its world outlook, values, his work is largely an expression of the ideals of this cultural era. The article deals with the philosophical constants Eugene Sverstiuk – essayist, dissident writer. In our opinion the determinant in his worldview are the concepts of freedom, dignity, truth, goodness. These philosophical universals become spiritual reference points in the public, discourse ethical and philosophical basis for the development of a democratic society. The paper substantiates the idea that ideological journalism E. Sverstiuk, actualizing the ethical potential of Christian philosophy and idealist philosophy of Kant, it becomes an important factor of influence on the formation of axiological paradigm of Ukrainian society.

Key words: freedom, dignity, good, truth, value, Sverstyuk.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2016 р.